

זמן תפס"ן

זמן תפס"ן מכוון למקצב הזמן של הנוער,
ומהווה במה לאפשרות הופעתו של שיח חדש
שד"ק לאקאן כינה "הכאב של הנוער"

גיליון 70 | שנה למלחמה | נובמבר 2024

2	רות בנג'ו	דבר המערכת
3	פרופ' עידו ברונו, רותי קנטור עידו דולב, טל שרון, נירית בן חורין, מוריה שלומות	מעורבים בעל כרחם, ילדים וילדות בזמן מלחמה.
4	שרון מימון לוי	ילדים במלחמה, תערוכה
5	יעל צמרת	לא תגדל
6	מרעי שבאיטה	כבר שנה 7/10/24
7	עלמה ענבים	10 דקות
8	גיא קרסו	הנצחת ה 7/10 ואיך אנחנו מנציחים אנשים מתים
9	רות רונן	Live Them Out!!!
10-12	רות בנג'ו	משחקי מלחמה בעקבות התמונה in order של רות קנטור
13	ברקת בן יעקב	אוי, הילד רואה! בעקבות הציור של נועם ונקרט
14	הדר קליימן צדוק	בעקבות תמונה אנונימית
15-16	רויטל יצחקי	ילדים וילדות בזמן מלחמה
16-19	Sandrine Corouge	Du réel du corps, מחשי של הגוף
20-21	מוניב סבית	האלמוות של המנהיג
22-26	סיגלית לנדאו, רות בנג'ו,	שיחה עם סיגלית לנדאו - אומנות בזמן מלחמה

זמן תפס"ן הוא כתב העת של עמותת תפס"ן: תחנה פסיכואנליטית לנוער

מערכת: (כתבים צעירים) יאנה אברהמיאן, עלמה ענבים, גיא קרסו, מריה שוקלין

עורכים: רות בנג'ו, דניאל מאיר, מוניב סבית, הדר קליימן צדוק, שרון מימון לוי

תגובות ומאמרים ניתן לשלח למייל: ruth.bengio@gmail.com

דבר המערכת

רות בנג'ו

”רק אלו שהוגלו משתתפים בהיסטוריה: מכיוון שלאדם יש גוף זה דרך הגוף שיש לנו אותה”
« Ne participent à l’histoire que les déportés : puisque l’homme a un corps, c’est par le corps qu’on l’a¹ »

ציטוט זה אשר הזכירה סנדרין קורוז' במאמרה ליווה אותי בקריאת הגיליון שכן שאלת הגופים מופיעה בכל מאמר בגיליון. עת תרגמתי את הציטוט מצרפתית שאלתי את עצמי למה הכוונה אלו שהוגלו, גורשו שכן המילה déportés מתייחסת ל"גלות", להעברה ממקום אחד למקום אחר. האם האירוע של המלחמה היה יכול לשנות את הציטוט לאלו שנרצחו, שנשו על נפשם, שנפצעו, שנאבקו שנחטפו, שנעקרו מביתם ועוד? גם החלק השני של הציטוט "מכיוון שלאדם יש גוף זה דרך הגוף שיש לנו אותה" לא היה ברור עבורי את מי? האם היה צריך לתרגם אותה קריאת ההיסטוריה או אנתו קרי האדם? שכן, זה דרך הגוף שהחטופים נחטפו, או נרצחו, היכן שלא הייתה שפה ולא היו מילים.

גיליון זמן תפס"ן 70, כמספרו מעיד על הזמן, על הדרך, וזוכה להוציא לאור דברים שנכתבו בעקבות השנה למלחמה, שנה ל-7/10. האם נוכל לומר כי גיליון זה הנו האופן להשתתף בהיסטוריה דרך הגוף והשפה? דרך הגוף הכותב, הגוף הקורא, דרך גופו של הגיליון הנושא את דברי הכותבים?

גיליון זה הוא פרי היוזמה של חברתינו למערכת, שרון מימון לוי, לשיתוף פעולה עם אוצרי התערוכה "מעורבים בעל כרחם" והיציאה לקראת של צוות זמן תפס"ן, שהסכים להירתם למשימה מבלי לדעת מראש מה יהיה תוצרו, של החברים שהסכימו לכתוב ולהשתתף בקריאה של התמונות המופיעות בתערוכה, של בני הנוער ששיתפו את עדותם על מה זה עבורם שנה למלחמה ושל האומנית סיגלית לנדאו שהסכימה להתראיין ולמסור את דבריה.

רוב המאמרים בגיליון זה מלווים בתמונות מהתערוכה, חלקם ובעיקר אלו שנכתבו על ידי הנוער קיבלו השראה מהשם של התערוכה ולא דווקא מהתבוננות בתמונה לכן החלטנו לשלב בגיליון גם מצילומיו של גבריאל דהאן התופסים פיסה של ממש ומשקפים את המילים שנכתבו.

בשמחת תורה האחרון, שהיה גם התאריך העברי של ה-7/10 (שנה למלחמה), נפל בקרב בדרום לבנון אחייני, רס"ן אליאב אביטבול ז"ל, אשר התו הסינגולרי שלו היה הנתינה לאורך כל חייו. בציוד האישי שלו, בתוך הווסט אותו נלחם בקרב האחרון שלו נמצאה חוברת "שניים מקרא ואחד תרגום" ספוגה בדם גופו. על גבי התו של הנתינה אשר השאיר לנו כמו גם על גבי הקריאה והגוף ארצה להקדיש גיליון זה לזכרו.

¹ Jacques Lacan, « Joyce le symptôme », *Autres écrits*, Paris, Seuil, 2001, p. 568.

מעורבים בעל כורחם

ילדות וילדים בזמן מלחמה

צוות אוצרות התערוכה

פרופ' עידו ברונו

רותי קנטור

עידו דולב

טל שרון

נרית בן חורין

מוריה שלומות

חמישה מיליון ילדות וילדים חיים תחת מלחמה. עשרות אלפים נהרגו בחודשים האחרונים, מאות אלפים נעקרו מביתם, נותרו יתומות ויתומים, נחטפו והוחזקו בשבי. רבות ורבים סובלים מתת תזונה, מחלות, מחסור ונזקים נפשיים חמורים.

חייםם ושלומם של כל הילדות והילדים החיים באזור מוכה הסכסוך שלנו הם העניין של כולנו. הסבל שלהם הוא באחריותנו הישירה ושפיע על העתיד של כולנו.

שבעים יוצרות ויוצרים נעתרו להזמנה לקחת חלק בתערוכת רחוב המבטאת את הזעקה לשים קץ למלחמה ולמנוע סבל נוסף מהילדות והילדים החיים בישראל, בעזה ובגדה המערבית.

היוצרות והיוצרים הגיעו מרקעים שונים, מהחברה היהודית והערבית, חלקם יוצרים ותיקים ומוכרים, חלקם צעירים ואנונימיים, וסגנונם מגוון. כולם שותפים לדאגה העמוקה והכנה למצבם של ילדי האזור.

העבודות, שרובן המכריע נוצרו במיוחד לתערוכה זו, מבקשות להנכיח את הפגיעה בילדים ואת משמעויותיה במרחב הציבורי לעיני כל, לזעוק את זעקתם האילמת, ולדחוף את כולנו לפעול בדחיפות ובעוצמה לסיום הפגיעה והסבל.

'הורים נגד מעצרי ילדים' היא קבוצה ששמה לה למטרה להיאבק בתופעה הנרחבת, אך המושתקת, של מעצרי ילדים פלסטינים בגדה ובמזרח ירושלים. מאז ה-7.10 אנחנו עוסקות בפגיעה האנושה אותה חווים כל הילדים והילדות החיים והחיות במרחב שבין הים לירדן ובמשמעות העמוקה של העמדה האנושית ש"ילד הוא ילד" ובאחריות שלנו כמבוגרים לדאוג לשלומם, לביטחונם ולבריאותם של כל הילדות והילדים החיים תחת אש ומלחמה. התערוכה "מעורבים בעל כורחם" הוצגה בתל אביב, ירושלים ובקרוב תוצג גם בחיפה.

קישור לתערוכה:

<https://childreninwartime.co.il/>

ילדים במלחמה. תערוכה.

מעורבים בעל כורחם.

שרון מימון לוי

כל תמונה מתארת רגע שהוקפא. רגע שמסמן את הרגע בו הכל השתנה.

את אלה שקדמו לו ואת כל אלה שלא יבואו אחריו.

דימויים, קשים, של חלל שננטש, מבט שנפער, ריק, חסר, אין, חור.

כאשר ראיתי את התערוכה לראשונה הבטתי בה כפי שהיא מבקשת, בגלילה,

בשתיקה. נצרבת

בדימוי, מתירה לעצמי להסתחרר מאסוציאציות מבחילות, מבהילות שעולות ממה

שלא

צויר.

ממה?

שצויר.

רציתי מילים שיתייחסו. רציתי שידברו על הציורים, שיכתבו עליהם, רציתי להפסיק את

שתיקתם. רציתי הקלה של מחשבה על גבי מילה, רציתי לתת להם מקום וזמן, לא להשאירם

נטושים בחלל המנותץ, להצילם, לחלץ אותם מעצמם, להוציאם במחילה, להפסיק להיות אחת

עם התמונות, רציתי הפסקת לחימה.

ועכשיו...

אל תוך המילים, הדממה חומקת, מעיקה.

יצאנו כדי לדבר עליהן וכתבנו גם את השתיקה.

גיליון של מילים עם פאזזה ארוכה.

ילדים במלחמה. מלחמה בילדים. ילדים במלחמה.

ילדות וילדים
מסרבים להיות
מתים

בני נוער כותבים בעקבות התערוכה
"ילדים מעורבים בעל כרחם"

שנה למלחמה

לא תגדל

יעל צמרת

"ההשראה לכתיבה הייתה
בציקר מנקודת המבט שלי
כנצרה בת 18.
כשחשתי על ילדים
במלחמה חשתי על כק,
בסופו של דבר, יש גם
ילדים עצומים "בצד
השני" - חילופים - כפי
שאהיה בקרוב וכפי שהיום
חברים רבים שלי וילדים
בשלי כבר בראשית אלו.
חשתי על כך שלדול,
להיציא ליל 18 - הילד
מפריד מילדות לפגרות
- אומר גם להתאיים
ומכאן שאפתי את
ההשראה לסיפור."
יעל צמרת

"אימא אני לא נרדם" קולו קורא אליי מן החדר הסמוך. הוא אף פעם לא נרדם, וכשנרדם - מתעורר לרוב אחרי פחות משעה. כשהוא לא נרדם, גם אני לא ישנה. אני פותחת את דלת חדרו, מנורת הלילה עוד דולקת על יד המיטה, כוכבים מחזירי אור דבוקים על התקרה, מונעים מהחושך לעטוף את בני, פעוטי. "אם לא תישן לא תגדל" אני משקרת לו במצח נחושה. הוא יגדל, לא משנה מה, הוא יגדל גם אם לא יישן. "לך לישון עכשיו ילדי, להקריא לך סיפור?" "אימא אני גדול מדי לזה" אני מחייכת, הוא עוד קטן, ילדי הרך, הצעיר, יש לו עוד זמן. יש עוד זמן. "בני, להישאר לשבת לידך?" "בבקשה, אימא, הישארי". "אני אתך".

"אימא אני לא רעב" קולו קורא אליי מן המטבח. הוא אף פעם לא רעב, וכשאוכל - לא נוגע בירקות, שונא פסטה עם רוטב, ממיין על פני הצלחת מה טעים לו ומה לא. "אם לא תאכל לא תגדל", אני משקרת לו שוב, כרגיל. הוא יגדל, זה ייעודו, לגדול. "תאכל, בני. לעשות לך אווירון?" "אמא אני גדול מדי לזה" אני מחייכת אליו, הוא עוד קטן, יש עוד רגע, יש עוד קצת זמן. "בני, להישאר לשבת לידך?" "בבקשה, אימא, הישארי." "אני אתך".

"אימא אני לא רוצה לירות" קולו קורא אליי משדה הקרב. הוא אף פעם לא רוצה לירות. "אם לא תירה לא תגדל." אני אומרת לו, בכנות מלאה.

"אימא, אני בעצם לא רוצה לגדול, אני רוצה להיות עוד קטן, אני עוד פעוטי, אני בנד,

ילדך הרך" הוא לוחש אליי. אך אני רחוקה כל כך. כל כך רחוקה.

נגמר הזמן.

"בני, להישאר לשבת לידך?"

הוא לא עונה.

"אני אתך, ילדי.

אני אתך."

הילד
ההוא
זה
אני

אורית עריף

כבר שנה 7/10/24

מרעי שבאיטה

27/7/24

השבוע בצל המלחמה בת עשרה חודשים, נגדעו חייהם של 12 נערים במגדל איל שמש. המלחמה פגעה במקום שבו אמורים להנות, לשחק ולהיות יחד, מקום שאמור להיות מקור לאחדות: מגרש כדורגל. ילדים תמימים שרק התחילו את חייהם, נפלו גם הם קורבן למלחמה האיומה שמשפיעה על כולנו כבר חודשים. משפחה מביאה ילד לעולם בתקווה שיגדל, שיתפתח שילמד את הטוב אבל רקטה אחת טרפה את הקלפים. לא מצליח להבין איך מתאוששים מדבר כזה. הלוואי ואלו יהיו האחרונים.

מרעי שבאיטה

כבר שנה מאז הטבח הנורא של השבעה באוקטובר, שהפך את השגרה של כולנו למלחמה. כבר שנה שאנחנו רגילים לקולות האזעקות שמקפיצות את כולנו למקלטים.

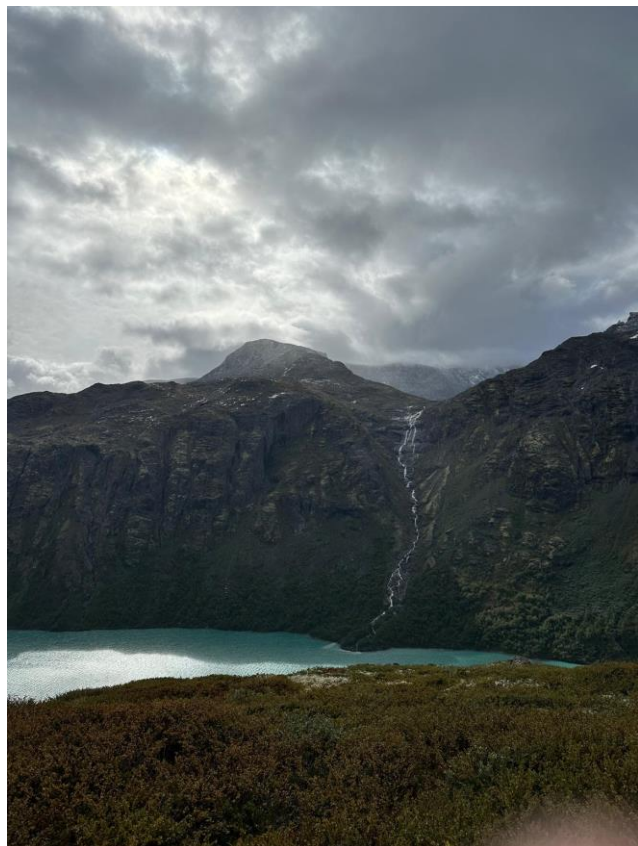
מצער לראות איך האזור שבו אנחנו חיים הפך לשדה קרב שלא נגמר. אנשים מתים בעזה בלבנון ובישראל וכבר התרגלנו.

מצער לראות את משפחות החטופים בוכים כבר שנה על קרוביהם. כאלה שעוד בחיים וכאלה שאינם עוד.

קשה לראות את המצב בעזה, רעב הריסות ומתים. קולות הבכי של ילדים שהוריהם כבר לא איתם.

אני מקווה שעד השבעה באוקטובר הבא נזכה לראות טוב ושלוש. אני מקווה לראות את כולנו מתחבקים יחד ומתפללים לשלוש ולאחדות.

כי אחרי הגשם באה השמש, אחרי החושך בא האור ואחרי הפחד באה האמונה.

צילום: גבריאל דהאן, אוגוסט 2024

עשר דקות

עלמה ענבים

אחת שתיים שלוש ארבע חמש שש שבע
שמונה תשע עשר
עשר דקות
עשרה נצחים קטנים
כל רגע יכול ליפול עלי טיל
בחוף יכול לבוא מחבל
עשר דקות
שאני לא יודעת מה יקרה
יכול להיות שעשר דקות יהפכו לילה ולילה
יהפוך ליום
תשע דקות
תשע דקות שבהן אני חושבת על דוד שלי
החבלן מהצפון שנכנס למקומות מסוכנים
בידיעה שאולי הוא לא יחזור
שבהן אני חושבת על כמה לא חזרו
שמונה דקות
שמונה דקות שבהן אני כותבת צוואה בראש
שלי כי מי יודע מה יכול לקרות
שמונה דקות שבהן אני מבינה ש15 זה גיל
ממש צעיר
שבע דקות
שבע דקות לקחת נשימה ארוכה ואז
להוציא הכל
שוב ושוב ושוב
שש דקות
שש דקות שבהן אני ממש כועסת על
ההורים שלי שלא בחרו לגור בארץ אחרת
חמש דקות
חמש דקות אני נזכרת בכל הפעמים
הקודמות שנכנסתי לממד ויצאתי בחיים אז
למה שהפעם תהיה שונה
ארבע דקות
ארבע דקות ואני כבר לא מפחדת, ממה יש
לפחד זה אף פעם לא מגיע לתל אביב
שלוש דקות
שלוש דקות שבהן אני ממש סבבה כי אני מחייכת והכל בסדר
שתי דקות
שתי דקות שבהן אני מוציאה את טלפון שלי
להודיע לכולם ששרדתי
דקה אחת
דקה אחרונה שבה אני מתחילה לכתוב

הנצחת ה 7/10 ואיך אנחנו מנציחים אנשים מתים

גיא קרסו

בשמיני באוקטובר הגיעה אלינו לבית הספר סבתא של אחת מהאנשים המסכנים שנרצחו בשביעי באוקטובר. כל הזמן שהיא דיברה על הנכדה שלה הייתה מאחוריה מצגת, ולמרות שרוב התוכן לא היה כזה עצוב ואני ממש אוהב את איך שהיא הנציחה אותה היו שני דברים שהרעידו את גופי לגמרי ונגעו בי ברמה כל כך אישית.

צילום - גבריאל דהאן

הדבר הראשון היה תמונה של המקלט לתוכו המחבלים נכנסו ורצחו אותה עם גרפיטי עליו. היו עוד הרבה דברים אבל הדבר שממש היכה בי זה שראיתי שהיה כתוב את שמה וישר מתחת היה כתוב "מוות לכל הערבים". אני מאוד מאמין בזה שלא אכפת לי מה יקרה לי אחרי שאני מת, אבל אם היו משתמשים במותי כדי לדחוף את האגינדה הזאת אני לא יודע מה הייתי עושה, מי הבן אדם שמעז להשתמש במוות של אדם כדי לדחוף רצח עם.

הדבר השני היה סרטון של חבר ילדות שלה שמדבר עליה, בטלוויזיה, וזה תפס אותי חזק מאוד, אם אני הייתי צריך לדבר ככה על חבר ילדות שלי אני לא יודע מה הייתי עושה אבל הוא כמו גיבור דיבר מתוך ליבו על דבר כל כך קשה ועוד מול מצלמה, מה שהוא אמר היה כל כך יפה, הוא לא ניסה לטהר אותה רק במילים יפות, אבל היה ברור עד כמה חשובה היא הייתה בשבילו.

אני חושב ששתי הדוגמאות האלה ממש מראות את החרב הדו-צדדית שהיא להנציח את השביעי באוקטובר ונופליו, קשה מאוד לדבר על זה בגלל שעדיין יש מלחמה ועדיין יש אנשים בעזה שאם לא יעשו כלום נצטרך להנציח גם אותם אז אפילו כשאני כותב את זה מנקודת מבט "ניטרלית" זה יוצא פוליטי (כי זה בהחלט פוליטי) אבל לפעמים צריך לזכור קודם כל שאנשים חפים מפשע נרצחו וצריך להנציח אותם בצורה מתאימה. אבל איך עושים את זה?

סבתא שלי מתה לפני כמה חודשים ואני זוכר כמה כיף היה לי בשבעה שלה. אני יודע שזה נשמע רע אבל אני כל כך נהנית מהסיפורים עליה, הטוב הרע והמכוער (וזה לא שחסר משום סוג), היא הייתה כל כך הרפתקנית, חכמה ומסובכת, כל פעם שאני מתגעגע אני חושב על איך שהיא חיה את החיים שלה ועם הרעיון של הנצחה בראש הגעתי למסקנה כל כך פשוטה שזה מגוחך.

כדי להנציח את המת צריך להנציח את חייו, עזבו את הכל ושימו אותו בצד בסוף היום זה לא מה שקרה שצריך לזכור אך את מה שעשה, אדם הוא לא היסטוריה ולפעמים אנחנו שוכחים את זה שמי שמת בשביעי באוקטובר הוא הרבה יותר מזה. אני חושב שסטלין פעם אחת אמר "מוות של אדם אחד זה טרגדיה אבל מות של מיליון הוא סטטיסטיקה" ולצערי הרב יש לו נקודה, וזו בעיה ענקית בקהילה שלנו שמוות הוא לא דבר חדש.

Live them out!!!

רות רוני²

לתת לילדים לחיות מחוץ למלחמה: live them out, להרפות מהם, שלא יהיו מעורבים בה, לתת להם חיי ילדות. האם זה אפשרי? מה משמעות הקריאה הזו ומה עומד מאחוריה? נראה שתמצית הרעיון שמשמע מקריאה כזו: הילדים משלמים מחיר בלתי נתפס על פשעים של המבוגרים. כדי שגם הילדים יוכלו לחיות חיים נורמליים, חיי ילדות, ראוי למבוגרים שישאירו את הילדים מחוץ למלחמה, שיפרידו את הילד מן הזוועות שבחוץ בהנחה שהילד הוא לא חלק מהן, לא יזם ולא מעורב בהן. הילד מקומו מחוץ לחברה על כל תחלואיה, מקומו במובלעת של ילדות, בספירה מקבילה, במקום שלא יושפע מהאירועים האלה. כמו בסרטו של רוברטו בניני "החיים יפים" בו האב מנסה לשכנע את הילד שהאירועים במחנה הריכוז הם רק משחק ענק שאביו והוא שחקנים בו.

אבל הילדים לא נמצאים מחוץ לאירועים האלה. יותר מכך: אין מלחמה או אירוע נורא בתולדות החברה המודרנית שלא הוליד ספרות שעוסקת באופן בו האירועים האלה מצלקים את נפשם של ילדים, מכחידי את הילדות שלהם, מוחקים את האפשרות להיות ילד, להרגיש כמו ילד, לדעת כמו ילד. כלומר הילד הוא לא מחוץ לאירועים אלא תמצית האסון שהם ממיטים על האנושות. הילד הוא הסימפטום של עתות מלחמה, של אסונות, של הרס התרבות. חיי הנפש והגוף שלו מתעצבים על פי מה שחווה. אף פעם לא מרפים מהילדים.

אולי זו בכלל טעות לתבוע להשאיר את הילדים בחוץ, לתת להם להיות ילדים. לא רק מפני שזה בלתי אפשרי אלא מפני שהילדים הם נשאים של פשעי הוריהם, ממחישים את הסימפטום של היות אדם. האדם הוא כזה שהוא לא חוסך מהילד את האכזריות שלו, לא את התוקפנות ולא את השיגעונות, וגם לא את הפרברטיות המינית שלו. הילד הוא הסימפטום של חברה. הוא העדות למה שהיא. ממש כמו שריבוי הילדים בחברות מסוימות בהתעלם מפיצוץ האוכלוסין הוא סימפטום של חברה שמולידה ילדים בהתעלם מן היכולת של העולם להזין ולדאוג לצרכיהם, כך גם נוכחותם של הילדים בלב אירועי אלימות ומוות, היא סימפטום של חברה שלא רק שלא מבחינה בין ילד לבין מבוגר ומטילה על הילד את כובד משקלה של המלחמה, אלא מבודדת את הילד רק כדי שתוכל לומר: צריך היה להשאיר אותו מחוץ לכל זה.

² רות רוני היא פרופסור לפילוסופיה באוניברסיטה תל אביב וראשת בית הספר לפילוסופיה, בלשנות ולימודי מדע

באוניברסיטת תל אביב מאז 2020.

משחקי מלחמה בעקבות התמונה in order של רות קנטור

רות בנג'ו

במתלהלה, הירה זקיים-- חצים ומוטות .
בן-איש, רמה את-רעהו; ואמר, הלא-משחק אני.
(משלי פרק כ"ו פס' י"ח - י"ט)

לפני כמה שנים בהיותי " תורנית חצר" בהפסקה, כדי לשמור על התלמידים, הנערים והנערות בבית הספר, נתקלתי פעם במריבה בין שני נערים שהגיעו לידי חנק, האחד תפס בגרונו של השני . היה זה זמן צלצול המאותת על סיום ההפסקה כאשר כולם מתכוננים לחזור לכיתה כולל המורים. בין המהומה והרעש אני קולטת אותם מרחוק, רצה אליהם ותופסת אותם כשגופם כרוך חזק אחד בשני וידיו של האחד לופפות בחוזקה את גרונו של השני וידיו של השני מחזיקות בידי החונקות של היריב . אני מנסה לחלץ את הידיים החונקות ללא הצלחה, הטלפון שהיה בידי עף למרחקים וידי השמאלית מקבלת מכה מההדף שלהם ומהניסיון לחלץ אותם ללא הצלחה.

כל זאת עד להארה של האות³ אשר הובילה אותי לדגדג באצבעותיי את עורפו של החונק כדי שהלה יצליח לשחרר את ידיו הקשיחות שמסביב לגרונו של היריב. בתוך כל המהומה הזו אף אחד לא שם לב למה שקרה ברגע זה.

החלטתי לחכות מעט כדי לפנות לתלמידים בשאלה מה קרה שם? ואז להפתעתי, כשיד שמאל שלי עדיין כואבת, שניהם עונים לי: "אנחנו צוחקים המורה, באמת, רק שיחקנו. " כך, לא אחת אנו שומעים מפי ילדים אשר "הולכים מכות" ורבים; "אל תדאגי המורה זה בצחוק." מה מלמדים אותנו הילדים באמירה זו? שמה שכבר לא מצחיק הוא הממשי? והרי גם בצחוק יש מן הממשי.

בחיבורו "המשורר וההזיה כותב פרויד: הילד המשחק נוהג כמשורר כאשר הוא יוצר לעצמו את עולמו שלו במשחק ומסדר מחדש את חייו בתוך משחקו על פי ראות עיניו שיהיה טוב ויפה עבורו.⁴ נוכל לתאר לעצמנו ולזכור את משחקם של ילדינו שעה שהם משחקים ומחקים את חיי המציאות בכובד ראש כדוגמת ילדה קטנה המשחקת עם בובותיה במורה ותלמידים כשהיא תופסת את מקום המורה וכועסת על הבובות שלה, כלומר על תלמידיה.

³ "להניח לאות של פרויד להובילך עד ההארה שהיא נדרשת לה, מבלי לקבוע פגישה מראש ולא להירתע מפני השארית השבה ונמצאת בסוף של ההתחלה האניגמטית שלה..." (פרק על התכלית) כתבים כרך א הוצאת רסלינג עמוד 341

⁴ ז. פרויד, כתבי זיגמונד פרויד מסות נבחרות כרך ב' עמ' 7.

מהו הסדר החדש שהילד בונה לעצמו? האם מדובר באותו סדר של התמונה של רותי קנטור? הסמלי והממשי? התמונה שלפנינו, של רותי קנטור in order המחישה עבורי את עולם הצעצועים הקטנים מפלסטיק, קרי, מצד אחד "הפיקציה" או הסמבלנט שבמשחק ולידו תרמיל נשק אמיתי, כלומר החלק הממשי של המשחק. החלק הזה "שזה כבר לא מצחיק". או אולי היכן שהפיקציה הפכה לפיקסציה?

התמונה הזכירה לי את הסרט הצרפתי *מלחמת הכפתורים* בבימויו של Yves Robert משנת 1962. הסרט הנו אדפטציה לרומן *מלחמת הכפתורים* מאת הסופר לאוי פרגו, שיצא לאור ב-1912. הסיפור מגולל יריבות עתיקת יומין, בין דורית, בין שני כפרים שכנים בדרום צרפת כאשר הילדים משני הכפרים ממשיכים / מחקים את היריבות הזאת דרך שתי חבורות אשר ממציאות אסטרטגיות מלחמה יצירתיות לחלוטין. למשל, כאשר ילד נתפס על ידי הקבוצה היריבה נגזרים כפתורי בגדיו, שרוכי נעליו וחגורת מכנסיו כאות לתבוסתו והשפלתו. ארצה לציין כאן רק סצנה מעניינת מתוך הסרט.

לכל חבורה נבחר המפקד, הגדולים בבני החבורה, בני ה-12, הם המתבגרים שבחבורה:

לְבֶרְקֶה מנהיג חבורת הכפר לונז'וורן (Longeverne)

לְאֶסְטֶק מנהיג חבורת הכפר ורלאן (Verlan).

שני המנהיגים מובילים את חוקי המלחמה באופן דמוקרטי אלא שבמהלך הסרט ניתן לראות את המעבר השונה, הנשירה השונה בין שני הנערים.

לאברק, אשר באחד הדיאלוגים עם חבורתו הצהיר כי המפקד העליון הוא זה "שיש לו הכי גדול" ממחיש בסרט את האפשרות לאבד דבר מה מכבודו לאחר שהורידו לו החבורה היריבה בטכס משפיל את כפתורי בגדיו, ושרוכי נעליו, והוא לוקח אחריות למשחק, ומסכים לקום מחדש למחרת בבוקר עם הפן הסמלי של משחק המלחמה, להמציא בהצבעה דמוקרטיית עוד אסטרטגיה כמשחק: להילחם ערום כדי להימנע מתבוסה זו ומהורדת הכפתורים מהבגדים, ולבנות בית מעצים לשמירת אוסף כפתורים חדשים, כלי התפירה לכל מקרה שיצטרכו לתקן את הבגדים הקרועים, והמפגשים בניהם. לעומתו, לאסטק, הנער השני, אינו מסכים למשחק, הוא נענה לדחף לנצח בכל מחיר, עבורו "כבר לא משחקים", הוא יוצא ממשחק הילדים באקט ולוקח את הטרקטור של אביו כדי להרוס את בית העץ שנבנה מתוך משחק, מה שמפסיק את "המשחק" ונכנס לממשי של המלחמה.

הסרט מסתיים במפגש בין שני הנערים היריבים במוסד לחינוך משמעותי, במילותיו של לאברק אל חברו/יריבו לאסטק: "ולחשוב שכשנהייה גדולים נהיה כמוהם!"

אוי, הילד רואה!

בעקבות הציור של נועם ונקרט

ברקת בן יעקב

בציור נראית אם מחבקת את ראש בנה הפעוט. ראשו מלופף בין כפות ידיה קרוב אל ליבה, ראשה רכון מעליו ופיה נושק לשיער ראשו בתנועה רכה נוגעת ללב. הציור מראה רגע של אהבה וחום, קירבה, ליטוף וחיבוק בין אם לבנה.

פניהם עגלגלות, הילד בריא, תפוח ואדמדם – כמעט כמו באיורי הצבר הצעיר, באדום שהוא אדום מידי, הם נראים עשויים בשר חשוף ודם. פניהם קרובות. ניתן לחוש את חום הגוף, הנשימה, ורטט הפחד ראשיהם צמודים, ממלאים את כל שטח הציור, אין עולם מלבדם. דמותם נראית גדולה וארכיטיפית, פני הילד אחוזות בין כפות ידיה, אצבעותיה סוככות ומגינות על פניו. עינו השמאלית מכוסה ואילו הימנית נוכחת פקוחה, פעורה ומביטה מבעד לסדק בין אצבעותיה. מבטו מהפנט, מהופנט מהמראה וחודר, העין ניצבת כמו חור שחור, הופכת למרכז הציור. פניו בהבעה חתומה, קפואה,

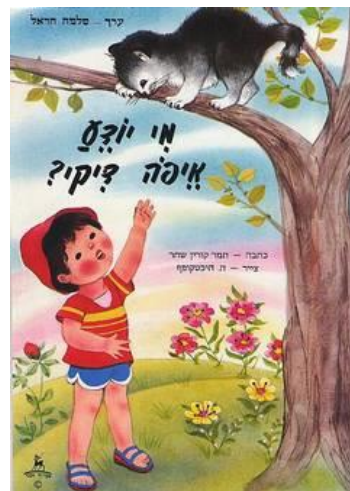
חסרות הבעה מלבד המבט שנראה חודר וסקרן וצבע עור פניו שהוא אדום כדם. האם מסבה את מבטה הצידה, אינה מסוגלת להביט במה שניגלה לפניו. ראשה רכון. שבויה בחמלתה ובהגנה על מבטו נראית מיואשת מכישלונה במיסוד מבטו, על כך, שהניחה לו להציץ ולראות מבעד לסדק.

הציור מצויר, במשיכות מכחול וכתמים אקספרסיביים בגוונים עזים, הצבע השולט הוא, כאמור, אדום עז וסגולים ארגמניים ומעט ירוק בחולצת הילד, ירוק שהוא יותר ירוק רעל מאשר ירוק של תקווה ותפקידו להחיות את הצבע האדום. הצבעוניות אינה טבעית, הדמויות נראות מוארות באור של שקיעה או של אש בוערת מהבהבת בלילה, אור המזכיר את תיאורי התופת והגיהינום. ידי האם אוצרות, מגוננות וחוצצות את הילד מהעולם, עוטפות, מהוות מעין רחם מחורר וקרוע, מפני החוץ הכאוטי המנופץ והאלים, מפני תיבת הפנדורה של מציאות טרופה הרת גורל.

בתווך, המבט של הילד מוטל עלינו הצופים, שלוח כקריאת השכמה, בהיותנו נוכחים כחלק מהממשות המסוכסכת,

מבט מצמית המזמין אותנו לראות את הממשות במבט ילדי טהור בתמימותו, לצאת מהאדישות לפני שהילד יאבד את נפשו, יתעטף באדישות מנותקת.

אָרוֹר הַלַּיִם אֶשֶׁר יִלְדְּתִי בּוֹ יוֹם אֶשֶׁר יִלְדְּתֵנִי אִמִּי אֵלַיְהִי בְּרוּךְ:
וְתִהְיֶה אִמִּי קִבְּרִי וְרַחֲמֶה הַרְתָּ עוֹלָם:
לָמָּה זֶה מֵרַחֵם יִצְאֵתִי לְרֵאוֹת עֵמֶל וְיִגְוֹן
יִרְמִיחוּ פֶּרֶק כִּי, פִּסּוּקִים יִדִּי, יִיזִי, יִיח.

בעקבות תמונה אנונימית

הדר קליינמן צדוק

התמונה של הילד המביט מחלון המכונית בתמונות של ילדים חטופים החזירה אותי לזיכרון רחוק אבל קרוב - אני במושב האחורי של פיאט 124 עם אחיי, אבא נוהג בכביש החוף בדרך הביתה מטיול, אימא לצידו. ברדיו מדווחים שוב ושוב על הפצצת הכור העירקי, אני מבחינה בהתרגשות האוחזת בגבם של הורי, התרגשות מהולה בגאווה, חיל האוויר המצוין שלנו, הכור העיראקי סכנת קיומנו, מבצע כל כך מתוחכם ואמיץ. ברמזור, אחותי ואני מסתובבות לחלון האחורי חורצות לשון לזוג ברכב שמאחורינו. הגבר יוצא מהאוטו ודופק על אחורי הרכב שלנו. אנחנו קצת נבהלות אבל מבינות – אנחנו חורצות לשון והוא חומד לצון.

כביש החוף מלווה בערפל של תום ילדותי, אבא עוצר לחייל לטרמפ וכשהוא יורד הוא אומר שאולי הוא היה ב"מבצע". יותר מארבעים שנה מאוחר יותר הילדה מביטה בתמונות של ילדים חטופים, היא נושכת לשון ואף אחד מהרמזור לא חומד לצון. אין גאווה על צבא אמיץ ואבהי שתמיד יגן עלינו. דרך זגוגית החלון עיני החטופים חודרות לעיני הילדה. משהו זלג ולא ישוב. אולי התקווה.

ילדים וילדות בזמן מלחמה

רויטל יצחקי

אחת התמונות בתערוכה תפסה אותי דווקא בשל ההיעדר הזועק ממנה, זו של הילד שאופניו נמצאו בין ההריסות, מוחזקות בידיו של נער משפיל מבט. התמונה מזמינה השתהות, התבוננות כפולה. ציור על גבי צילום, יש ואין. הקיר הפגוע אך הניצב עדיין מול פיסות ההרס על הקרקע. הנער בצבעוניות עזה בקדמת התמונה אווזו בידי את האופניים הלבנים על רקע האפורים והפתחים השחורים, חלל נגטיבי שמושך אל הנעלם והריק. היצירה היא אנונימית, מראה מובילים לעזה אך מראות דומים פגשונו בבתים ההרוסים והשרופים ביישובי העוטף ובבתים שננטשו בחופזה משאירים מאחור אובייקטים של חיים ביישובי גבול הצפון. איני יודעת דבר על גורלו של אותו ילד, אך לא ניתן שלא לדמיין אותו רגע חי, רוכב בשמחה על אופניו ורגע נוסף בו הוא איננו ורק אופניו נותרו מאחור בין הריסות ביתו. ההיעדר שבתמונה לוכד את האובדן, את ההיעדר הגדול מכולם, המוות שאין ביכולתנו לתפוס אותו במלואו, במיוחד זה האלים, המוקדם שאינו בעיתו.

הילד הנעדר מהסצנה, כל הילדים, לא בחרו לחיות תחת כיבוש ולא במלחמה הזאת ובאלה שקדמו לה באזורינו המדמם והמסוכסך. הם לא בחרו להיוולד, לא להוריהם, לא למקום בו באו לאוויר העולם ולמרחב בו גדלו. אחד, אחד הם נחלמו ודוברו עוד בטרם נוצרו. הורתם בתקווה הייתה מעשה של אהבה, החזיקה רצון של חיים והמשכיות, אפשרות של נגיעה בנצח. בהיולדס ניתן להם שם, הם גילמו פוטנציאל טהור, כל החיים היו לפניהם. הם גדלו לשחק ולחלום, להשתוקק ולאהוב, לחקור וללמוד. המלחמה קרעה באבחה את מסך תמימותם, את תחושת המוגנות הראשונית והאמון הבסיסי בזולת ובאפשרות של טוב ההכרחיים לקיום בעולם. עבור רובם ככולם היה זה בשלב של חייהם בו הסבל הוא טהור באין אפשרות לתת לו מובן או להעניק לו משמעות.

המילים שלי קטנות הן. חשבתי על המחזאי והסופר חנוך לוין שביצירותיו מקלף את העטיפות של הקיום האנושי, מרים את המסך-מיסוך שמאפשר לנו לחיות בהסתירו את הזוועה של הממשי.

חנוך לוין כתב את המחזה "הילד חולם" שהוצג לראשונה ב-1993 כהפקה משותפת של תיאטראות הבימה, חיפה ופסטיבל ישראל ובשנת 2010 הועלה לראשונה באופרה הישראלית בעיבוד שערך המלחין והמנצח גיל שוחט. לוין עבד על המחזה חמש שנים עד שיצא ראשיתו בדפוס. ככל שהתקדם בכתבתו הוא הרחיק את העלילה מזמן ומקום מזוהים והפך אותו למחזה על-זמני אלגורי על מלחמה, אכזריות בלתי נתפסת, מסע של פליטות, חוסר ישע והעדר תיקווה. סיפור המחזה הוא כרוניקה של מוות ידוע מראש, הוא מוביל אותנו במסע מטלטל וחונק אל מותו של הילד החולם. חלקו הראשון מהדהד בעוצמה את אירועי ה-7 באוקטובר. בית שלוו בו אב ואם גוהרים על מיטת

גיליון זמן תפס"ן 70, נובמבר 2024

ילדם הישן, רחשים מוזרים מתחילים לבקוע מבחוץ, הולכים ומתגברים. אל החדר פורץ אדם, אחריו אנשים נוספים, משפחות, כולם מבוהלים, האב והאם ממשיכים לסוכך על הילד שממשיך לישון בשלווה. פורץ פנימה אדם פצוע ירי, שותת דם ואחריו כעבור זמן קצר חיילים חמושים ומפקדם היורים באב ומורים לנמצאים בבית לבוא איתם בלי לקחת דבר.

קטעים מתוך המערכה הראשונה:

מפקד: (לקבוצת הנרדפים)

אל תיקחו איתכם דבר,

בואו איתנו

...

האם: איננו יכולים ללכת.

מפקד: ככה!

האם: כן. הילד שלנו ישן.

אסור לכם להעיר אותו.

מפקד: ככה!

האם: כן. הוא ילד. הוא חייב

לישון בלילות. הוא חולם.

אומרים שבלילות הם גדלים.

בלילות מתעצבת אצלם

האישיות, הנשמה נפתחת,

בני במיוחד זקוק לשינה,

הוא היה חולה כל החורף,

הוא רגיש, כל רוח קלה

עלולה לפגום בהתפתחותו.

כזהו בני.

מפקד: ילד. תמצית חיינו. הגביש

ישן, מה? עולמות מתמוטטים סביבו

והוא שקוע, מקופל בתוך בועת חלומותיו,

נושם קצובות, כאילו מעניק בנשימתו

איזה סדר ומובן לתוהו של חיינו

(מסמיד פניו אל פני הילד)

ראו, נושם לו בשלווה כזאת,

כלל אינו יודע שאני קיים.

פלא השינה.

הי, ילדים, איך זה שאתם

ישנים לכם ככה, כאילו

העולם הוא מקום לישון?

הלא אם לחשוב עד הסוף,

עליכם לזחול מכווצים על ארבע,

ליילל מפחד ולהכות באגרוף

על הקירות-

כך חייב אדם נבון לחיות!

...

מפקד: ששש, ברוך, בעדינות,

נקלף ממנו את שנתו

כמו שמקלפים עטיפת

מתנה יקרת-ערך

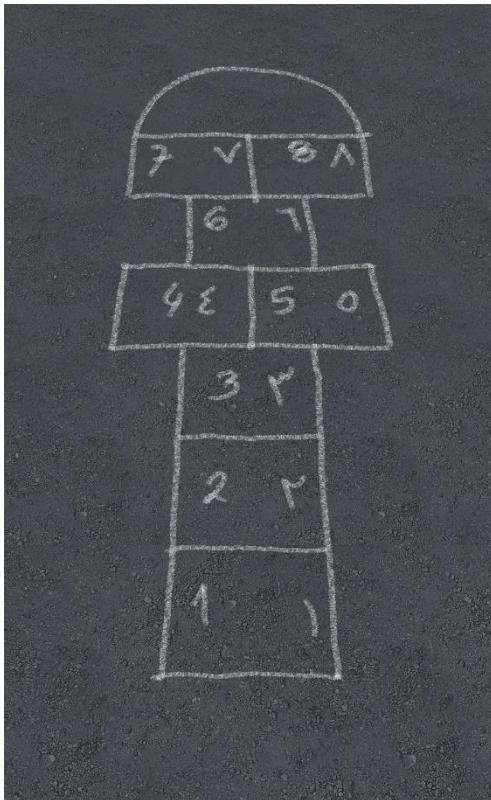
נהפוך את העולם

להמשכו של החלום.

Du réel du corps ממשי של הגוף

בעקבות התמונה קלאס, אנונימית

Sandrine Corouge⁵

ילד הולך, ילד הולך בין חורבות ברלין של אחרי המלחמה. זוהי התמונה שנותרה מסרטו של רוסליני, *גרמניה שנת אפס*, שיצא לאקרנים ב-1948; תמונה שאינה מרפה ואולי אפילו כופה את עצמה כשאנחנו מדברים על "הילד והמלחמה". *גרמניה שנת אפס* הוא החלק השלישי בטרילוגיית המלחמה של רוסליני. לצלם את "החיים כפי שהם, ולא כפי שהיינו רוצים שיהיו" (רוסליני) מה שלכאורה יחייב שבירת מוסכמות, צילום אחר: צילום בהווה, צילום ללא יותר מדי מלאכותיות, מחוץ לאולפנים – צילומי הסרט *גרמניה שנת אפס* צולמו בברלין בין אוגוסט לספטמבר 1947.

עם זאת, *גרמניה שנת אפס* אינו מספר את סיפורה של ילדות שהוקרבה או נרדפה, שנקלעה לזוועות ולחורבן של מלחמת העולם השנייה: אדמונד הצעיר בן ה-12 אינו קורבן "ממדרגה ראשונה", אם לנסח זאת כך, של רדיפות וזוועות המלחמה – לכל הפחות, אין שום הנחה לכך וזו אינה מטרת הסרט.

הסרט גם אינו מתאר את הילדות הקדושה החפה מפשע. כמובן, אדמונד הצעיר מת בסופו של דבר. ליתר דיוק, הוא מתאבד זמן קצר לאחר שהרעיל את אביו. אנשים רואים במעשה זה קשר סיבתי. עם זאת, זה לא בטוח. כשם שלא בטוח שאדמונד הוא קורבן של אידיאולוגיה פשיסטית ("לחסל את החלשים כדי להציל את החזקים"), כפי שהמורה הנאצי לשעבר מטיח בו באחת הסצנות בסרט במחוות תנועת יד מלטפת).

אז מה כן מראה לנו *גרמניה שנת אפס*, עם הילד הזה ההולך בין חורבות עיר מוכת מלחמה? אם רוסליני אינו מצלם בגובה הילד, מנקודת מבטו, כי אז, הסרט כמעט ואינו מרפה מאדמונד: המצלמה עוקבת אחריו, ואנחנו אתה, כשהוא נאבק (עבודה, סחר חליפין...) כדי להביא משהו לאכול ולפרנס את משפחתו.

⁵ סנדרין קרוז' היא פסיכולוגית קלינית ופסיכואנליטיקאית. בשנת 2015 הגנה על עבודת הדוקטורט שלה בפסיכואנליזה באוניברסיטת פריז 8 שכותרתה "גיבורי היום" שכתבה בהנחייתו של ז'ראר ואגימן. Gérard Wajcman היא מחברת הספר: *Homeland: The Bipolar Spy* (PUR, 2024)

גרמניה שנת אפס מראה עולם מבודד בדומה לבירת הרייך השלישי. אבל האידיאולוגיה הנאצית עדיין שם, אורבת, חבויה בין ההריסות. דרך נאום המורה, כמובן, אבל מעל לכל, דרך קולו הצווחני של היטלר הבוקע מבין ההריסות באחת מרצף הסצנות בסרט.

מצדו של אדמונד, רישומי נאומיו של היטלר, המוחלפים בסתר "מתחת לשולחן", הם רק דרך אחת בין היתר להרוויח קצת כסף. יתר על כן, הסרט אינו מציג ילד פנאטי, קנאי; לא אכפת לו מנאומים אידיאולוגיים, יהיו אשר יהיו – בין אם זה של המורה, או בין אם השיח הדמוקרטי הנלמד עכשו בבתי הספר, לשם הוא לא הולך, כי יש לו דברים אחרים לעשות.

אז למה רצח האב הזה? האם כי הוא תפס את אביו במילתו הקוראת אל מותו? או את ההערות הפשיסטיות של המורה הנאצי שלו לשעבר? ואולי, מעל לכל, השאלה היא למה הוא מתאבד בסופו של דבר? מתוך אשמה? מתוך מוסר, מתוך גאולה? כי בודד מדי? הסרט לא סוגר שום דבר. לאחר שהתוודה על מעשה הרצח בפני המורה, והלה מאשים אותו באכזריותו, אדמונד יוצא למסעו האחרון. יש האומרים שרוסליני אמר שהוא עשה את הסרט עבור "צעדת המוות ההזויה" הזו. יש לציין כי במהלך קטע זה, אדמונד כבר לא נושא על כתפו את התיק הגדול שבו הוא נהג לאחסן את חפציו אותם השיג בסחר חליפין, או במחיר מציאה.

אם כן, אדמונד עוזב, יותר נכון רץ, הוא בורח מהאשמותיו של המורה. אני מדלגת כאן על כמה סצנות: מהר מאוד, הדכדוך מפנה את מקומו למשחק, להנאות הקטנות מכלום, כמו שילדים יודעים לעשות. ואז, הוא תופס כדור, מנסה להיכנס למשחק כדורגל עם הקטנים. לשווא. הוא מתעקש, הוא אומר להם שהוא יכול ללמד אותם לשחק; הם שוב מסרבים ואז נעלמים. אדמונד ממשיך את הליכתו בעיר ההרוסה. רעם של מוזיקה. קול צעדים. צליל פעמוני כנסייה שלא נהרסה. הוא קופץ, מאלתר במשחק קלאס, מוצא חפץ, מעמיד פנים שזה אקדח, נהנה לירות ("פאן פאן"), כמו במלחמה; ואז מעמיד פנים שהוא יורה בעצמו. מולו מתנשא בניין עם חזית פעורה. הוא מטפס במדרגות, מחליק כמו על מגלשה, ומשליך את עצמו לתוך הריק. אנחנו אפילו לא רואים את זה מגיע. אפילו בהתחלה אנחנו בקושי מאמינים למה שאנחנו רואים. עם זאת, גופתו של אדמונד מוטלת על הקרקע, באמצע ההריסות. ואז זה ממשיך מהר מאוד. זה כבר סוף הסרט.

עם השוט הזה של גופתו של אדמונד, אלו כבר לא הצילומים הדוקומנטריים הרחבים של ברלין, של עולם הרוס, שיאלצו אותנו לפתוח עניים ולעמוד מול המציאות. מצילום זה מגיח ממד נוסף, או ליתר דיוק, סדר אחר, זה של הממשי של המלחמה. ולא רק משום שהוא מראה גופה של ילד; שמוות של ילד הוא בלתי נסבל (ראינו הרבה כאלה בסרטים). תמונה זו מראה לנו כי מלחמה אינה משחק או העמדת פנים, אינה מן הסדר הדימוני; וגם אינה מצטמצמת לתמונה של הריסות, לתפאורה של ברלין בהריסות. הצילום הזה מראה שהמלחמה נוגעת בגוף, לממשי של הגופים.

הצילום הזה של גופת הילד בסרט גרמניה שנת אפס, מייצר אצלי אסוציאציה להיסטוריה העכשווית, עם המלחמה באוקראינה אבל גם עם מתקפת הטרור של חמאס ב-7 באוקטובר 2023. אם המלחמה באוקראינה תפסה אותנו כל כך קשה, השאירה אותנו ללא מילים, הרי זה משום שהיא העלתה על פני השטח, וקרוב מאוד אלינו, באירופה, את הממשי של הגופות: גופותיהם של אלה השקועים במלחמה, אך גם של אזרחים אוקראינים שנטבחו; גופות של ילדים אוקראינים חטופים. במתקפת חמאס היו אלה גופותיהן של נשים שנאנסו, ילדים, צעירים ומבוגרים (או לא כל כך מבוגרים) שנרצחו באופן שערורייתי, ואז, כמובן, גופות בני הערובה אשר הוגלו מביתם – שחלקם מוחזקים עד היום.

« Ne participent à l'histoire que les déportés : puisque l'homme a un corps, c'est par le corps qu'on l'a⁶ »

”רק אלו שהוגלו משתתפים בהיסטוריה: מכיוון שלאדם יש גוף זה דרך הגוף שיש לנו אותה”

אמר לאקאן באמצע שנות ה-70.

תרגום מצרפתית לעברית: רות בנגיו

עריכה: דניאל מאיר

צילום גבריאל דהאן

---

⁶ Jacques Lacan, « Joyce le symptôme », *Autres écrits*, Paris, Seuil, 2001, p. 568.

האלמות של המנהיג

מוניב סבית

לאחר חיסולו של המנהיג השיעי, חסן נסראללה, "אויבה המר של מדינת ישראל" כפי שמכנים אותו הטריפה אופוריה את דעתם של הישראלים. חיסולו ימוטט את מפלגתו כמו גם את חייליו כך טענו רבים. מחד, שמחה גדולה שררה בקרב רוב התושבים היהודים בין אם במדינה ובין מחוצה לה ומאידך, צער ואובדן כבד שררו בקרב רבים מבין הערבים הן במדינה והן בעולם. לפי מיטב זכרוני, לפופולריות של חסן נסראללה בקרב הערבים לא זכו מנהיגים אחרים מלבד סדאם חוסיין וג'מאל עבד אל נאסר. מה שאיחד אותם סביב מנהיגותם בעיניי אינו אחר משנאתם למדינת ישראל והתנגדותם למעשי מנהיגיה. אפשר לומר כי השנאה מאחדת בדומה לאהבה הרי הם שני צדדיו של אותו מטבע. מרביתם ראו בנסראללה מנהיג בלתי מעורער ואף העניקו לו את הכינוי "אל סיייד" קרי האדון. הכריזמה והשפה הספרותית הרהוטה שלו שלהבו את אנשיו ואת מאזיניו. מדי שבוע המתנינו בקוצר רוח לנאומו והתענגו על השפה וההבטחות לעתיד טוב וזוהר יותר. לטענתם, הוא היה מבין המנהיגים הערבים המעטים שהחזירו לאדם ולעולם הערבי את כבודם האבוד כך שהוא העז לעמוד מול ישראל ולגרום לה כאב ראש לא קטן. חשוב לציין בהקשר זה כי "על פי ההיגיון הערבי, המנהיג הוא הדמות שמתגאים בה, זו שפוטרת את היחיד מן האחריות הפנימית שלו, זאת משום שהמנהיג מתייצב בעמדה שנוטלת על עצמה את כל המשימות"⁷.

אכן הערבים התגאו בו וסמכו עליו ועל הבטחותיו. ההזדהות עם דמות "האדון" עיוורה אותם עד כדי כך שרבים ביניהם תהו, בעקבות מותו, ושאלו: מה נעשה בלעדיו, כיצד נחיה ולמען מי? במילים אחרות רבים ממעריציו תלו בו ובמנהיגותו את תקוותיהם ואת חלומותיהם.

תופעה מעניינת במיוחד שמשכה את תשומת לבנו היא התכחשותם של רבים לעובדת מותו של נסראללה. רבים מבין האנשים שפגשתי או ששמעתי בכלי התקשורת השונים, הכחישו את עובדת מותו זאת לאחר שכבר בכו עליו מספר ימים לפני כן ואף טענו שהוא עשוי לנאום שוב בקרוב. אפשר לומר כי חיסולו גרר תחושת אבל וחוסר אונים בקרב כלל מעריציו עד כדי כך שרבים ראו כי בלעדיו אין עוד טעם לחייהם. הם התאבלו מספר ימים אך מהר מאוד התעשתו והכחישו את מותו זאת למרות ההודעה הרשמית, מטעם מפלגתו, על מותו. יתירה מזאת, עדויותיהם של האנשים וצוותי החילוץ על הוצאת גופתו לא הצליחו גם הן לשכנעם או לערער את אמונתם האיתנה באלמוות של המנהיג. אחד המחלצים הלבנונים העיד כי חברו לצוות הקריב את עצמו ומת לאחר שנתן לנסראללה את מכשיר החמצן שלו בתקווה להצילו אך ללא כל הצלחה. אחר סיפר כי הוא ליטף את פניו ווידא שהמנהיג אכן מת כמו גם היו עדויות רבות נוספות המוכיחות כי נסראללה אכן מת. מסתבר שלא היה די בכל ההצהרות והעדויות הללו כדי לערער את אמונתם של האנשים שהאליהו. כידוע, על פי אמונתם, השהידים אינם מתים ואינם מזדקנים לעד, הם זוכים לחיי נצח, לחיים אחרים, ונותרים צעירים כפי שהיו ברגע מותם. לפני עזיבתם את עולמנו די להם, לשהידים, בדיעה של תלית תמונותיהם ברחובות, הנצחת גבורתם וכתובת שמותיהם. להבדיל מהשהידים האלה אפשר לומר

⁷ ספואן, מ' וחוב אללה, ע' (2008). סוגיות החברה הערבית בראי הפסיכואנליזה. המרכז התרבותי הערבי. מרוקו.

כי נסראללה נחשב לשהיד שביכולתו לנצח את המוות. במלים אחרות הוא זוכה לחיי נצח ובחזרה לחיים בשנית בדומה לישו.

שיח זה מוביל אותנו הישר לסבל שאוחזים בו העמים מבחירה בהשראת מנהיגיהם. הם מרשים למנהיגים אלה לדחוף ולהוביל אותם ואת בני עמם ובמיוחד הצעירים ביניהם לאובדן ולתהום. היגון של האימהות והתפרקותם של האבות ובני המשפחות אינם מזיזים למנהיגים אלה במאומה. יתירה מזאת המנהיגים מנסים לשכנעם כי זוהי מעין הקרבה שאין מנוס ממנה וכי כל זה נעשה למען פרשה צודקת שאין צודק יותר ממנה. האם מנהיגים אלה חשים אשמה או בושה המאפיינים את בני האנוש? מדוע אם כך האנשים בוחרים בהם ובמנהיגותם על אף שבמשך שנים הוליכו אותם שולל? האם הם תלויים בהם בגלל שנאתם לאחר ותאוותם לחיסולו? לבסוף, המנהיגים מותירים את קורבנותיהם, כל עוד נותרו בין החיים, בודדים יחד עם השנאה המעוורת והאיבה המוקדשת. לסיום, מסתבר כי העמים אינם אלא הקורבנות של המנהיגים שלהם. אך השאלה שנשאלת היא האם יוכלו בני האדם אי פעם לבחור בדרך אחרת מלבד הדרך בה מחסלים והורגים אחד את רעהו?

צילום: גבריאל דהאן, אפריל 2024

שיחה עם סיגלית לנדאו

אומנות בזמן מלחמה: סיגלית לנדאו מדברת על מקום, שנאה, יצירה, הרס, אמונה.

רות בנג'ו, סיגלית לנדאו⁸

רות בנג'ו: שלום סיגלית יקרה, תודה שהסכמת לשוחח איתי

סיגלית לנדאו: מאוד קשה לדבר על אומנות, על יצירה בזמן שהמלחמה ממשיכה, הידיעה היום על מותו של נסראללה אינה מרסקת את הרעיונות, היא מרסקת את הבניין, את האדם, אך לא את היסודות של הרעיונות ושל השנאה, זו דילוזיה לחשוב שהאויב ייכנע לרגלינו.

רות: השנאה מתפשטת בכל העולם, המקום של השנאה כלפי מדינת ישראל חצה את הגבולות. השנאה היא גם מבפנים וגם מבחוץ.

סיגלית: הפכנו לשם נרדף לכוח, הערכים שלנו מתפוגגים. השיחה על אומנות קשה כי אני קודם כל בן אדם, קשה לראות את המחאות היום. אם חיי האדם ופדיון שבויים הוא ערך עליון מדוע אנו צריכים להגיע למצב של מחאות כל כך קשות ואלומות?

סיגלית: כשפרצה המלחמה לא הייתי בארץ, הצלחתי לחזור דרך כל מיני טיסות והמתנות ומי

זוכר מה היה לפני שנה? תחושת הזמן התפוגגה.

רות: זה רחוק קרוב, ובכל זאת יצא לך ליצור קצת בזמן המלחמה במהלך השנה?

סיגלית: יצרתי, אי אפשר להגיד שלא יצרתי, אבל זה לא כמו שאני אוהבת ליצור, זה נכנס לי לידיים, לנשמה, זו הייתה עשייה תגובתית מהוססת מאוד, הדחף ליצור מגיע מדחף חיים ומרצון גדול מאוד לתקשר, והכל מתגמד בזמן כזה. ההבנה שלא נהיה מה שהיינו, שהמצב לא יחזור להיות כמו שהיה, זה לא קשור לאומנות אלא יותר לזהות הזאת של המקום, ולשאלה מה זה להיות אומן ישראלי היום.

יצרתי פסל מיד כשהגעתי ארצה, עם איזה גוש חמר שלקחתי ויצרתי אימא שמחזיקה

⁸ סיגלית לנדאו היא אומנית ישראלית, אומנית פיסול, ציור, ווידאו ומיצב, יצירותיה עוסקות בנרטיבים של החברה הישראלית, ב-2017 הוענק לה תואר דוקטור לפילוסופיה לאות כבוד מאוניברסיטת בן גוריון.

ילד מת בזרועות שלה וזה בא מהפחד על הכול. על המצב, על הקרובים שלי, המשפחה שלי, הבת שלי.

רות : לקחת גוש חימר ויצרת גוף?

סיגלית : כן, ממש גוש הסתכלתי על הערימה הזאת של החומר וליטפתי אותו, זה לא החומר הרגיל שלי, זה היה גוש חימר לא גדול, רציתי להאניש, לתת אנושיות לחומר, להכניס בו אוויר, לעשות את ההפך מ reduction

רות : ההפך מצמצום?

סיגלית : אנחנו נפרטים לגופות, נפרטים לדבר הישרדותי כל כך בסיסי, הירידה לבסיס מפריעה להמריא אל הרוחני.

רות : כשאת מפסלת, את גם עושה reduction, את מצמצמת משהו מהחומר, לא?

סיגלית : אני גואלת משהו מהחומר מתוך מצב שהוא מעל החומר, אני מנסה לתת לחומר נשמה. אני מנסה לתת sense, למשהו שהוא senseless.

רות : לתת מובן למה שאין לו מובן?

סיגלית : משהו שלא מובן מאליו לגעת בו. הצלחתי לצקת את זה, אחר כך יצא לי משהו כמו הקַנְיָקָה משהו בלי גוף, זה לא גוש אלא יותר רישום בברזל שהוא דמות בהיסטריה כמו שראיתי

את החטופות ואת הניסיון שלהן לרצות את החוטפים ויצאה לי דמות אחת כזו, יצא לי גם רישום של החטופים במנהרה, ותוך כדי זה גם נקראתי לאתגר אחר, לתרגם יצירת מופת שאני אוהבת לפסל, הקריאה הגיעה מתערוכה בעין חרוד שמנסה להביא יצירות מופת מהמערב לאיזשהו עיבוד, וכמו ללכת בעקבות המאסטרים, תערוכה שהשתתפו בה הרבה מאוד אומנים.

זה היה יותר כמו הסחת דעת, להיכנס לתוך הראש של רוֹדֵן ואדגר דֶגֶה.

זה הרגיש תלוש, זה היה אתגר חיצוני, שבימים רגילים לא בטוח שהייתי מתעניינת להעמיק במשהו שהוא כל כך רחוק מהמציאות, מהזמן שלנו אבל התרבות לא הפסיקה.

רות : זה כמו להסיח את הדעת אל הליבידו, אל התשוקה?

סיגלית : פגשתי אנשים עם כוחות רבים להמשיך לעשות את מה שהם עושים בתשוקה גדולה וזה מחזק לראות את זה. כוח המשיכה של המצב פועל עליי.

רות : פסלת והצגת את היצירות שלך בעין חרוד?

סיגלית : כן, עומדים שם שני פסלים שלי שנוצרו מעצב ולא מאותה חדווה שהייתי רוצה לעשות אותם. הם הסיחו את דעתי, אנשים עסוקים יותר קל להם מאנשים שלא במסגרות, זה שונה לייצר מסגרת של תפקוד. לפעמים היצירה עולה על החדשות בתקשורת ולפעמים יש יותר משיכה לחדשות מאשר יצירה.

יש גם דאגה לבת שלי, אמרי, נערה בת 17. אצל בני הנעורים זה שונה, יש להם אומץ. הם גם, מאז הקורונה, עוברים טלטלות עם הלימודים מרחוק.

רות : הגיליון הזה באמת רוצה להביא קול של בני נוער בזמן מלחמה. היא כבר בכיתה י"ב ?

סיגלית : כן אמרי בכיתה י"ב, מאוד עצמאית, הצליחה להתארגן עם יצירה מוזיקלית במסגרת מיזם של אנשי המוזיקה .

רות : מה זה המיזם הזה של אנשי המוזיקה?

סיגלית : זה מיזם מוזיקלי חברתי, הם עשו הפקה מאוד יפה לנערות מהעוטף ולאמרי מהצפון להפקת שירים שהנערות כתבו, על המצב, בקשר למצב ובתוך כל זה ארגנו הופעות גדולות, בשדרות, בירושלים. אמרי הצליחה להתעלות על המצב. למעשה נוצר מפגש ייחודי חד-פעמי לפסטיבל ישראל בין הצעירים מהעוטף ומהצפון. ההרכב הייחודי היה של הצעירים טליה דנציג, יערה כהן, תומי גדג', אמרי שריף ואגם ג'רמי ביטון יחד עם עלמה גוב, מרינה מקסימיליאן, ברי סחרוב, אלון עדר וקרולינה שביצעו את השירים מתוך חומרים מקוריים שכתבו הצעירים לצד קלאסיקות ולהיטים מוכרים של היוצרים המנוסים יותר.

רות : זה מדהים, זה פותח דלת לנשור אל האומנות

סיגלית : כן היא מגלה את האומנות. זה גיל שמגלים אפשרויות שטמונות בך, כמובן בעזרת אנשים טובים שעוזרים כאן.

רות : אז האומנות עוזרת לצאת מהמצב ולהיות בזמן ובמקום?

סיגלית : כן, זה גם לשכוח את המקום או יותר נכון לראות במקום את האנשים היוצרים. יוצרים מאוד גדולים עזרו להם ושתפו פעולה ושרו עם הנערות. כל נערה בחרה בזמר או בזמרת שהיא מעריצה והם הביאו אותם לשיר אתם. הם הפכו את הכתיבה לשירה.

רות: הנערות כתבו את השירים, אז הן כבר יוצרות ביחס למקום ולזמן. הן כותבות על המקום, אם אני לא טועה אמרי כתבה את השיר קבורים?

סיגלית: זה שיר שמתייחס לסבא שלה ולגעגועים אליו, היא הלחינה אותו וגם כתבה ושלבה מילים מתוך שירים שהיא מצאה, שהוא כתב. השיר מתקשר גם למצב הנוכחי.

טליה דנציג כתבה שיר על הבוטנים שגידל סבא שלה בנחל עוז. תפקיד הנוער להתעקש על העתיד שלו.

רות: ממש שילוב בין דורי.

סיגלית: הכי כואב זה הדור המבוגר שחי בתקופה הזאת, לראות את ההתפרקות של מה שהם בנו.

רות: הדור שבנה במו ידיו רואה את ההרס במו עיניו.

סיגלית: לא קל לראות את ההתפרקות הזאת, הדור שבנה רואה את האנשים שחושבים שזה מובן מאליו כל מה שנבנה וזה לא נבנה על ערכי ההתנחלויות והאלימות.

היום אנשים עוזבים את הארץ, לא מצליחים לחיות פה. אני יכולה רק לשוט עם הדמיון שאני עוזבת את הארץ אבל אני לא יכולה לעזוב את המקום הזה.

הקרבות של ה-7 באוקטובר הפרו כאן את כל המצב, כנראה שלרוע אין גבול.

רות: דיברנו על כך שהאומנות יכולה להציל את בני הנוער מהמלחמה כדחף ליצור, בזמן שמלחמה היא דחף להרס.

סיגלית: התחברתי ליוצרת צעירה שגרה על קו ישראל - סביליה ועשינו משהו משותף עם פרויקט זיתים. שהוא בעצם מופע פלמנקו ואני שואבת מהתמימות ומהאופטימיות שלה. זה נותן לי המון כוח להיות עם צעירים שזה הזמן שלהם לפרוח, לחשוב מחוץ לקופסה.

הרקדנית התחברה למוזיקה של היוצר שושן, מוזיקה מוגרבית, בתוך הווידאו יש פועלים ערבים, פועלים זרים...

יש את האלימות של תהליך ניעור הזיתים אבל הכול ים תיכוני, שילוב של החיים עם האלימות והפקת היבול.

אני התחברתי לרעד, לרטט של הרקדנית, לריצוד בין האור והשמש והענפים והרגליים של הרקדנים ואיך שהיא יודעת להפעיל את הגוף שלה בעוצמתיות.

רות: אז זו גם הסחת דעת?

סיגלית: הסחה יפה, אני לא קול מספיק ברור במחאה, כי המלחמה על החזרת השבויים מפלגת ויוצרת עלבונות ואלימות שמאוד קשה לראות.

רות: המחאה דרך האומנות של הצעירים מסיטה למקום יותר טוב.

סיגלית: כן, קראתי למופע צוצלת. כי עם המניפות בסוף היא הפכה ליונת שלום, גם שלום צריך

ליצור, לא לפחד מהמילה שלום. האומנות זה מה שהופך את המצב ההישרדותי ליותר מאשר הישרדותי, מעבר להישרדותי.

אני גם תרמתי את העבודה הראשונה לגיוס לתמיכה במשפחות החטופים. היו הרבה יוזמות של תערוכות לגיוס כספים.

ויצרתי גם משהו עם קסדה. הפכתי אותה לבטן של אישה בהריון שמחזיקה את הבטן כדי שלא יצא לה בן. it's a boy....

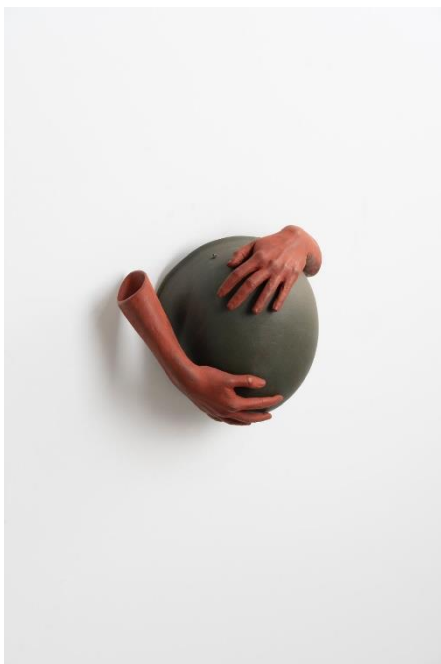
רות: יצרת בכל זאת!

סיגלית: כן, שנה זה הרבה.

רות: אני רוצה לספר לך משהו, סיגלית. לפני חצי שנה אבי נפטר.

סיגלית: אני מצטערת, אז גם לך היה קשה. גם המלחמה וגם אובדן אב.

רות: תודה, הוא נפטר בשיבה טובה והספקנו להיפרד ממנו, היו אלו רגעים מרגשים מאוד. מיד לאחר מכן הכנתי סרט עליו, כמחווה, מבת לאב. בסיום היצירה סיימתי עם תמונה מרגשת שהוא בכותל בירושלים ופתאום חשבתי איזה איש גדול אמונה הוא היה, לא במובן הדתי אלא באמונה בחיים, אמונה בדרך, אמונתו הייתה כל כך גדולה שהרגשתי קטנה כל כך.

סיגלית: כנראה שהוריש לך את זה כי בדיבור שלך יש המון אמונה, הרבה חיוך.

רות: תודה. לא הייתי חושבת על זה, אבל תראי, איך התחלנו את השיחה עם מילים קשות על המצב, ועכשיו שתינו מחייכות.

סיגלית: האומנות היא האמונה

